

Karin Åhman

Ny praxis i Högsta domstolen stärker äganderättens ställning i svensk konstitutionell rätt

1 Inledning

I en dom avkunnad av Högsta domstolen (HD) den 23 april i år avslutades en serie av olika prövningar i domstol rörande regleringen av fisket i Torne älv.¹ Den är intressant för den som ägnat mycket tid åt frågan om äganderättens ställning i det svenska konstitutionella systemet: (1) Den är en av få svenska domar genom vilken denna rättighet i regeringsformen ges stärkt ställning ur ett mer principiellt perspektiv. (2) Den ger svar på hur den tidigare regleringen i RF 2 kap. 15 § (då 18 §) om ersättningsrätt vid vissa rådighetsbegränsningar ska tolkas och tillämpas. (3) Den ger slutligen besked om att ersättningsrätt kan utgå direkt med stadgandet i regeringsformen som grund.²

Domstolen – om än inte uttryckligen – underkände tillämpningen av en förordning om fiskeförbud eftersom den saknade rätt till ersättning för det ingrepp i fiskerätten som kunde anses krävas av dåvarande RF 2 kap. 18 § som var tillämplig vid tidpunkten för förbudet (som bl.a. enligt HD ger uttryck för en allmän rättsgrundsats att vissa rådighetsbegränsningar ska ersättas). Av denna anledning fastställdes att ersättning skulle utgå direkt på grund av nämnda stadgande. För att komma fram till denna slutsats använde sig domstolen av en proportionalitetsbedöm-

¹ NJA 2014 s. 332.

² Domen gavs samtidigt som en annan dom rörande skadestånd på grund av grundlagsstridigt indraget medborgarskap, se NJA 2014 s. 323.

ning med inspiration från Europakonventionens motsvarande äganderättsskydd som återfinns i artikel 1 första tilläggsprotokollet.

Nedan kommer jag att återge domen i väsentliga delar samt analysera dess betydelse för både äganderättsskyddet och skyddet allmänt av grundläggande rättigheter i regeringsformen.³ Jag inleder med en kortare beskrivning av äganderättsregleringen i grundlagen samt ger en återblick över tidigare prejudikat som finns med avseende på skyddet för äganderätten i RF med början av 1990-talet och framåt.

2 Grundlagsregleringen av äganderätten

Nuvarande RF 2 kap. 15 § ger två slags skydd för ägandet. Dels ges ett skydd att inte tvingas avhändas (expropriation eller annat sådant förfogande) sin egendom om det inte finns ett angeläget allmänt intresse och mot full ersättning för förlusten. Dels ger stadgandet ett skydd för vissa regleringar avseende mark eller byggnad: De måste uppfylla kravet på ett angeläget allmänt intresse. Viss reglering tillförsäkras också ersättning. Om pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras eller att skada uppkommer som är betydande i förhållande till värdet på denna del av fastigheten ska ersättning ges.

Ersättningsreglerna ska bestämmas i lagform.

Dock. Det anges tre undantag från ersättningsrätten vid rådighetsbegränsningar. Regler som tar tillvara hälsoskydd, miljöskydd eller säkerhet garanteras ingen ersättningsrätt i grundlagen. Detta medför dock inte per automatik att sådana regler kan innehålla en rätt till ersättning, men de är inte grundlagsskyddade.⁴

Slutligen finns allemansrätten angiven i samma stadgande. Den får grundlagsförankring genom lydelsen att alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten oberoende av vad som föreskrivits ovan. Stadgandet har ingen egen materiell innebörd utan allemansrättens innehåll framgår motsatsvis av vissa straffstadganden.⁵

³ Domen har redan kommenterats ur skadeståndsrättsligt perspektiv av Håkan Andersson, på www.infotorgjuridik.se i Konstitutionaliseringen av ersättningsrätten (II) – ersättningsprinciper vid rådighetsinskränkningar (2:15 RF) och Bertil Bengtsson, i Högsta domstolen fortsätter omvandlingen av skadeståndsrätten, i SvJT, 2014 s. 431.

⁴ Se närmare i SOU 2013:59, Ersättning vid rådighetsinskränkningar – vilka fall omfattas av 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen och när ska ersättning lämnas? I denna utredning presenteras vissa slutsatser och överväganden.

⁵ HFD:s dom den 30 november 2012, mål nr 6966-11.

Regleringen i 2 kap. 15 § har varit föremål för flera förändringar. Och alltsedan dess första lydelse i 1974 års RF har rättigheten successivt stärkts. Inledningsvis i dåvarande 8 kap. 1 § angavs enbart ett visst skydd mot expropriationer eller annat sådant förfogande genom att enskilda tillförsäkrades ersättning enligt grunder som bestämdes i lag.⁶ Ersättningsrätten var föremål för debatt under de följande två decennierna men innebörden kom inte att förändras trots att regleringens ordalydelse genomgick viss förändring.⁷ År 1995 i samband med EU-inträdet stärktes skyddet väsentligt.⁸ Det infördes ett krav på angeläget allmänt intresse för att egendom skulle kunna tas i anspråk överhuvudtaget, främst i syfte att närma sig Europakonventionen. Tidigare angavs kravet på allmänt intresse. Detta krav skulle också gälla för genomförandet av vissa rådighetsbegränsningar rörande fast egendom som också infördes genom denna reform. Likaså tillkom en grundlagsskyddad ersättningsrätt för (återigen) vissa rådighetsbegränsningar avseende fast egendom. Kvalifikationskravet för ersättning sattes högt men likväl kunde flera former av begränsningar falla under denna rätt.

I samband med detta uppkom emellertid en diskussion huruvida vissa befintliga föreskrifter var att anses som grundlagsenliga eller inte eftersom de saknade sådan ersättningsrätt.⁹ Av förarbetena framgick i vart fall att regeringen inte heller fortsättningsvis avsåg att ersättning skulle utgå för vissa begränsningar såsom strandskyddsförordnande eller förordnande om naturvårdsområde.¹⁰ Frågan kom bl.a. att handla om grundlagstolkning och vilken betydelse som förarbetena skulle ha för denna ersättningsrätts omfattning. Från miljöhåll fanns farhågor om att angelägna regleringar av bl.a. miljön skulle komma att bli alltför kostsamma. Miljöbalksutredningen anslöt sig också till uppfattningen att tolkningen skulle ske i enlighet med de otvetydiga förarbetsuttalandena.¹¹

År 1995 tillkom också allemansrättsregleringen i stadgandet, vilket i motsats till ovan, inte stärkte skyddet för äganderätten.

⁶ Prop. 1973:90 s. 237 f.

⁷ Se bl.a. prop. 1975/76:209 och prop. 1978/79:195.

⁸ SOU 1993:40 del A och prop. 1993/94:117 s. 7.

⁹ Se t.ex. Bertil Bengtsson, i En problematisk grundlagsändring i SvJT 1994 s. 920 ff. och Staffan Vängby, i Till frågan om 2 kap. 18 § andra stycket regeringsformen i SvJT 1996 s. 892 ff.

¹⁰ Prop. 1993/94:117 s. 17.

¹¹ SOU 1996:103, del 1 s. 623 f.

1999 års författningsutredning som bl.a. hade till uppgift att lämna ett förslag på ny lydelse med anledning av tolkningsproblemen som uppstått, enades inte om något förslag.¹²

Vid grundlagsrevisionen 2010 stärktes äganderättsskyddet ytterligare genom att det infördes en rätt till full ersättning vid expropriationer istället för som tidigare att ersättning skulle utges för förlusten.¹³ Likaså (som del av den politiska kompromissen) begränsades ersättningsrätten uttryckligen för vissa rådighetsbegränsningar; de som sker på grund av hälsoskydd, miljöskydd och skydd för säkerhet skulle regleras särskilt i vanlig lag. De rättsliga problem som fanns – och som HD:s dom som här behandlas rörde – med anledning av förändringen 1995 var därmed korrigerade av lagstiftaren.

3 Äganderätten enligt regeringsformen i svensk rättspraxis

Trots den successiva grundlagsförstärkningen av äganderätten som skett alltsedan 1974 är det få fall som behandlats i domstol rörande rättighetens omfattning och närmare innebörd. Fram till 1990-talet förekom i princip ingen sådan praxis vilket är i linje med hur det såg ut för rättighetsskyddet i stort på domstolarna.¹⁴ Den praxis som fanns var försiktigt hållen och få underkännanden ägde rum. Fram till 2011 fanns också det så kallade uppenbarhetsrekvisitet kvar i RF 11 kap. 14 § vilket är en av förklaringarna till att rättighetsskyddet allmänt inte hade så stor betydelse i rättspraxis. Likaså hade inte europarätten gjort sitt inträde i svenskt rättsliv vilket förändrade prövningarna i domstol. Nedan ger jag några exempel på rättsfall där regeringsformens äganderätsreglering återopats. Det finns flera mål – men inte många – i vilka också Europakonventionens äganderättsskydd behandlas. Dessa förbigås i denna framställning.

Ett mål från 1992 rörde det fria handredskapsfisket som infördes på 1980-talet i vissa vatten.¹⁵ Frågan gällde bl.a. om det var i strid med grundlagsstadgandet – som vid den tiden enbart uttryckte en rätt till

¹² SOU 2001:19 s. 111.

¹³ SOU 2008:125.

¹⁴ Se t.ex. Åhman, K, Normprövning – Domstols kontroll av svensk lags förenlighet med Regeringsformen och europarätten 2000–2010, Norstedts Juridik, 2011 s. 44–64.

¹⁵ NJA 1992 s. 337.

ersättning vid expropriation eller annat sådant förfogande – att vissa som fick vidkännas begränsningar i sin fiskerätt blev utan sådan rätt. HD menade att det var osäkert om regeln ens var tillämplig på dessa förhållanden eftersom ingen överföring av äganderätt skedde och det i vart fall därför omöjligt kunde vara fråga om någon uppenbar stridighet med grundlag. Frågan som ställdes i målet var dock om lagstiftningen skulle åsidosättas jämlikt RF 11 kap. 14 § vilket sålunda besvarades nekande.

I två mål från Regeringsrätten 1996 erkändes proportionalitetsprincipen och dess betydelse för äganderätten, men RF 2 kap. 18 § gavs inget större inflytande i målen.¹⁶

I det så omskrivna Barsebäck-målet från 1999 bedömdes avvecklingen av kärnkraften utifrån bl.a. samma stadgande.¹⁷ Detta mål var det första under RF 1974 där rättigheten ur mer principiell innebörd kom att prövas av en av de högsta domstolarna. Regeringsrätten prövade i ett mål om rättsprövning om det fanns ett angeläget allmänt intresse att påbörja avvecklingen av kärnkraften, vilket befanns vara fallet med hänsyn till riksdagens beslut som ett led i omställningen av energipolitiken. Likaså prövades om ersättningsreglerna höll måttet enligt grundlagen, vilket också befanns vara fallet, trots att målet i sig inte rörde sig om ersättningsomfattning eller dylikt eftersom den frågan skulle avgöras senare.

I ett mål från 2007 rörde det sig återigen om ersättningsrätt men för upplåtelse av ledningsrätt för så kallade optokablar inom utrymme för befintliga kraftledningar.¹⁸ I 13 § ledningsrättslagen (1973:1144) hänvisades till expropriationslagens (1972:719) ersättningsregler. HD tolkade lagstiftningen grundlagskonformt:

Målet gällde om det intrång som var ifråga kunde anses påverka fastighetens marknadsvärde och att därmed ersättning enligt expropriationslagen skulle utgå. Enligt HD tillförsäkrade RF 2 kap. 18 § ersättning för varje förlust ”om än inte alltid fullt ut – även om den är helt obetydlig.” Domstolen gick igenom expropriationslagens ersättningsprinciper mot bakgrund av RF vilka bl.a. föreskrev ersättning för intrång om marknadsvärdet på fastigheten hade minskat. Domstolen slog fast att ersättning skulle utgå för ekonomisk skada, trots att det inte gick att se om marknadsvärdet hade sjunkit: ”Emellertid får de tidigare citerade motivuttalandena om påverkan på marknadsvärdet vid små intrång läsas i belysning av den grundlagsfästa

¹⁶ RÅ 1996 ref. 44 och 56.

¹⁷ RÅ 1999 ref. 76.

¹⁸ NJA 2007 s. 695.

rätt till ersättning som numera kommer till uttryck i 2 kap. 18 § andra stycket första meningen RF. Det står då klart att ersättning för intrång skall utgå även vid en sådan mindre skada där en skillnad i marknadsvärdet före och efter intrånget inte kan fastställas men en ekonomisk skada, om än obetydlig, kan konstateras. Bestämmelsen om ersättning i 4 kap. 1 § expropriationslagen vid expropriation av en del av en fastighet får därmed anses nå upp till grundlagens krav.” Enligt en tolkning av HD i målet från april (para. 17) i år, konstaterade HD 2007 ”att om en lagbestämmelse inte når upp till den nivå som grundlagen kan anses kräva, det har ansetts att ingreppet medförde en ersättningskyldighet till det belopp som grundlagsregeln får anses minst kräva...”

I ett mål från 2013¹⁹ som rörde beslut om markanvisning enligt mineralagen (1991:45) behandlades bl.a. osäkerhetsfaktorer rörande fastighetsägarens förfogandemöjligheter i framtiden i samband med ett sådant beslut trots att det fanns en rätt till ersättning enligt lagen. Detta eftersom koncessionshavarens mineralutvinning också skulle prövas enligt MB:s regler och att det därmed kunde uppstå viss diskrepans mellan de olika besluten vad avser t.ex. tiden för olika tillstånd som skulle meddelas. Stred denna osäkerhet mot skyddet för äganderätten?

Här fann HD att det inte förelåg någon konflikt med äganderättsskyddet. Någon utförligare materiell prövning gjordes dock inte. Frågan prövades istället mot Europakonventionens äganderättsskydd och relevant praxis varvid även detta skydd ansågs upprätthållt och domstolen fastställde därför beslutet om mineralanvisning.

Slutligen omnämndes allmänt skyddet för äganderätten som ett av samhällets grundläggande intressen i ett oväntat sammanhang nämligen vid utvisning på grund av brott i ett nyligen avkunnat mål:²⁰

”Straffbestämmelserna om stöld syftar till att värna respekten för äganderätten. Utan tvekan är det ett grundläggande samhällsintresse att äganderätten skyddas. Brott som innefattar ett angrepp mot äganderätten kan alltså ligga till grund för beslut om utvisning även av EES-medborgare.”

Citatet ger ingen absolut vägledning i om domstolen syftade på den konstitutionella regleringen och de syften som allmänt bärs upp av ett sådant

¹⁹ NJA 2013 s. 300.

²⁰ Högsta domstolens dom 2014-06-03, mål B 1310-14, punkten 23.

skydd, eller om den särskilt menade enskilds ägande ur ett civilrättsligt perspektiv. Citatet ger – enligt min uppfattning – visst fog för att domstolen hade det vidare konstitutionella perspektivet för ögonen.

4 Domen

Bakgrund och parternas talan: HD:s dom rörde frågan om staten skulle förklaras vara ersättningsskyldig direkt på grund av utformningen av RF 2 kap. 18 § eftersom förordningen (FIFS 1997:12) om fisket inom Torne älvs fiskeområde saknade en sådan ersättningsrätt.

I tidigare fall (som domstolen redovisade) slogs inledningsvis fast att de (förra) regler som beslutats av Gränsälvskommisionen inte kunde tillämpas eftersom de inte meddelats i enlighet med RF:s krav (NJA 1996 s. 370), att 3 kap. 7 § skadeståndslagen inte utgjorde hinder mot att pröva en talan om fel och försummelse vid myndighetsutövning (NJA 2000 s. 637), att staten var skyldig att betala ersättning för den skada som i rättsfallet aktuella fiskare kunde ha lidit till följd av regeringens (i NJA 1996 s. 370) grundlagsstridiga bemyndigande och slutligen att ersättning i fallet inte kunde utgå i enlighet med skadeståndsrättsliga principer (NJA 2010 s. 8).

Klagandena anförde att staten var skyldig att ersätta dem för deras respektive inkomstförlust som tillämpningen av 1997 års förordning hade förorsakat dem. De menade att den vid tiden gällande regleringen i RF om ersättning för vissa rådighetsbegränsningar gav dem denna rätt.

Staten genom JK invände att enskilda inte kunde grunda någon direkt ersättningsrätt på RF 2 kap. 18 § och att begränsningarna i vart fall gjorts av hänsyn till hälso- och miljöskydd varför någon ersättningsrätt materiellt sett inte förelåg. Någon pågående markanvändning hade inte heller avsevärt försvårats eller det hade inte uppstått någon tillräckligt betydande skada.

Domskälen: HD inledde med att gå igenom äganderättsregleringen i regeringsformen och dess historik som var av relevans i målet. Därefter konstaterade den att det fanns en – i svensk rätt – rättsgrundsats om ersättning vid rådighetsinskränkningar. Slutligen gjorde den sin bedömning i fallet.

När det gäller äganderättsregleringen beskrev HD lagstiftningsärendet när ersättningsrätten utvidgades 1995 till att omfatta vissa rådighetsinskränkningar och det som angavs i förarbetena (prop. 1993/94:117 s. 17 f.) vid tillfället. Likaså redovisades delar av den diskussion om hur

den nya lydelsen skulle tolkas. Bland annat angavs att det hävdades att 18 § enligt sin ordalydelse innebar en rätt till ersättning oavsett anledningen till att det allmänna inskränkte användningen av mark eller byggnad. Regeringen menade tvärt emot att någon bokstavstolkning inte skulle råda utan att ändamålssynpunkter skulle ges möjligheter att inverka vid lagtolkningen.²¹ I samband med författningsutredningen – fortsatte HD – kunde man inte komma fram till någon gemensam lydelse i syfte att tydliggöra och precisera ersättningsreglerna.

Härefter konstaterade HD att ersättningsregeln i första hand vände sig till lagstiftaren ("vara tillförsäkrad"). Den konstaterade också att regeln fått en utformning som inte stämde överens med lagstiftarens syften och att syftet varit att ett antal förbehåll skulle gälla avseende ersättningsrätten vid rådighetsinskränkningar. Ersättningsregeln skulle fungera dels som underlag för tolkning av oklara regler, dels också som ett uttryck för en allmän rättsgrundsats om ersättning i vissa fall.

Innehållet i rättsgrundsatsen var enligt HD å den ena sidan att det vid ingrepp som syftade till hälsoskydd, miljöskydd eller säkerhetsskäl inte skulle utgå ersättning. Å den andra sidan skulle ersättning ändå utgå i dessa fall om ingreppet var nödvändigt för att uppnå det önskade resultatet och att det vid en avvägning fick anses rimligt att den enskilde inte ensam skulle bära kostnaderna.²² Om ingen vägledning gavs om ersättning fick en proportionalitetsbedömning i det enskilda fallet göras varvid domstolen hänvisade till Europakonventionens skydd. Vid en sådan kunde t.ex. hänsyn till den enskildes intressen beaktas inom ramen för kvalifikationskravet på ersättning i 18 §: Berodde begränsningen på omständigheter utanför dennes kontroll och drabbades denne särskilt hårt, var frågor man enligt domstolen borde ställa sig.

Härefter fann HD i sin bedömning av fallet framför sig att förordningen i det skick den gällde för klagandena förbjöd viss typ av fiske och att regleringen hade sett lite olika ut under åren. Syftet var att skydda den vilda laxen. Eftersom det inte angavs någon ersättningsrätt fick "frågan" avgöras utifrån den allmänna rättsgrundsatsen om rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar i vissa fall. I domens punkt 23–24 anges de avgörande faktorerna som domstolen fäste vikt vid för en ersättningsrätt:

- (1) Syftet var inte att avvärja risker mot miljön utan att *bevara* miljön.
- (2) Fiske hade bedrivits under mycket *lång tid* i det aktuella området

²¹ Prop. 1997/98:45 Del 1 s. 563 f.

²² Jämför SOU 2013:59.

utan några begränsningar. (3) Klagandena var *beroende av fisket för sin försörjning* och hade inrättat sina liv därefter. (4) De hade här till *inte kunnat förutse* fiskeförbudet en gång i tiden när fastigheterna förvärvades. Proportionalitetsbedömningen uttrycktes enligt följande: ”Fiskerestriktionerna utgjorde en så väsentlig begränsning i den verksamhet som klagandena hade byggt upp med användning av sina enskilda mark- och vattenområden att det måste anses råda ett klart missförhållande mellan det allmännas fördel av rådighetsinskränkningen och den belastning som denna medförde för klagandena.” Det framstod därför inte ”som rimligt att inskränkningen av klagandenas rådighet till sina områden ska kunna göras utan att någon ersättning utgår för den förlust som restriktionerna har orsakat dem.” Ersättning skulle därför utgå direkt på grund av 18 §.

5 Vilken betydelse har domen för äganderättskyddet och för skyddet av grundläggande rättigheter i regeringsformen?

Några iakttagelser kan göras med anledning av domen. Några av dem angav jag inledningsvis.

(1) Den är välkommen eftersom den ger svar på hur ersättningsrätten i den tidigare regleringen ska tolkas och tillämpas.²³ Vilken innebörd ska denna rättsgrundsats ha (att ersättning ska utgå dock med vissa väsentliga undantag)? Här bekräftar domstolen den utredning som år 2013 behandlade ersättningar vid rådighetsinskränkningar.²⁴ Den synes t.ex. använda de grundläggande principer för ersättningsrätt som anges i denna utredning.

(2) Den ger också tydligt besked om att ersättningsrätt kan utgå direkt med regeringsformen som grund. Detta besked är i och för sig inte så dramatiskt med tanke på hur europarätten har ”tvingat” svenska domstolar att tolka om svensk rätt.

(3) Slutligen stärker domstolen på ett mer principiellt plan skyddet för denna rättighet. Inte så mycket på grund av sina formuleringar som på grund av domens effekt: Har lagstiftaren bedömt att ingen ersättning ska utgå kan domstolen underkänna denna bedömning och fylla ut den reglering som saknar sådan ersättningsrätt. Principiellt stärks också skyddet

²³ Jämför Bengtsson, fotnot 3.

²⁴ SOU 2013:59.

eftersom domstolen klargör vilka principer som ska ligga till grund för en ersättningsrätt. Bland annat betonas kravet på proportionalitet liksom rättssäkerhet (fisket hade pågått under lång tid utan begränsningar, de hade inrättat sina liv efter fisket och hade inte kunnat förutse begränsningarna). Innebörden av allt detta påminner om den sedan länge etablerade europarättsliga principen om att enskildas legitima förväntningar åtnjuter skydd mot oproportionerliga ingrepp. Avsaknad av ersättning är en sådan faktor som kan medföra att ingreppet blir oproportionerligt.

(4) HD svarar däremot *inte* direkt på den intressanta fråga som var så omdebatterad i samband med grundlagsrevisionen 1995: Hur ska grundlagen tolkas när lagstiftaren genom förarbetena ger uttryck för en uppfattning om en viss tolkning som inte direkt kommer till uttryck i grundlagstexten? Domstolen skrev att regeln gav anvisningar för tolkning av oklara lagregler (avseende ersättning) och att den gav uttryck för en allmän rättsgrundsats om ersättning i vissa fall. Med ett elegant hopp (över denna mina) formuleras sedan istället en ny regel – oavsett lydelsen i 18 § och oavsett förarbetena – som tydligt bygger på konventionsrättsliga resonemang och som ger uttryck för en sund kompromiss i den tidigare heta debatten om lydelsens innebörd.

(5) Anmärkningsvärt nog anges det inte heller något i domen om lagprövning överhuvudtaget och att domstolen underkänner tillämpningen av en förordning såsom grundlagstridig eftersom den saknar ersättningsrätt. Istället får man uppfattningen att den tolkar fram (grundlagskonformt) hur ersättningsrätten i fallet ska se ut och att det snarast rör sig om skadeståndsjuridik (vilket det *också* i och för sig handlar om). Den oinvidge skulle kunna missta sig på domens betydelse ur ett mer principiellt och konstitutionellt perspektiv: *Den är en av få svenska domar genom vilken skyddet för äganderätten i RF 2 kap. 15 § får en materiell och stärkt betydelse!*

(6) Det nämns inget heller om att det i *lagen* (som gav delegationsrätten) borde ha angetts en ersättningsrätt allt enligt vad som anges i regeringsformen (både då och nu). Frågan om ersättning har ansetts så betydelsefull att den ska framgå av lagen i formell mening, och inte av en förordning.

Slutligen, innebär domen något mer allmänt för skyddet av grundläggande rättigheter? Samma dag som domen kom avkunnades också en dom rörande en grundlagsstridig avregistrering av medborgarskap.²⁵ HD

²⁵ NJA 2014 s. 323.

angav där i ganska korta ordalag att skadestånd för denna olagliga avregistrering, som *de facto* medförde förlust av medborgarskapet, skulle utgå. Trots avsaknad av lagstöd. Även genom detta mål förstärktes rättighets-skyddet materiellt. Båda målen ger uttryck för domstolens rättsskapande verksamhet – man vägrar inte bara tillämpning utan fyller ut lagen med det innehåll som saknas – allt i enlighet med vad som angavs i förarbetena i samband med grundlagsrevisionen 2010 då uppenbarhetsrekvisitet togs bort. Det finns med andra ord en tydlig trend – som också kan ses tillsammans med Manga-målet – att ta lagstiftaren på orden. En annan trend som också är märkbar genom dessa mål är att HD alltmer hämtar inspiration från konventionsrätten. Allt i syfte – som man får förstå – att ta över rollen som de grundläggande rättigheternas väktare.

